

Dawne sanatorium w Trzebiechowie. Dzieło Henry’ego van de Velde – z perspektywy dekady – odkryte na nowo

Barbara Bielinis-Kopeć

historyk sztuki

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze

Słowa kluczowe: Henry van de Velde, Trzebiechów, konserwacja wnętrz, restauracja wnętrz, sanatorium, wnętrza z początku XX wieku

Wprowadzenie

Mija właśnie 10 lat od ogłoszenia o odkryciu nieznanego dzieła Henry’ego van de Velde – zrealizowanego według projektów artysty wystroju i wyposażenia wnętrz dawnego sanatorium w Trzebiechowie. Nastąpiło to w 2003 roku podczas międzynarodowej konferencji naukowej „Ślady Henry’ego van de Velde w Polsce”, zorganizowanej w Trzebiechowie.

W naprowadzeniu na ślad artysty, wiodący do Trzebiechowa, kluczową rolę odegrał Erwin Bockhorn-von der Bank, wnuk ostatniego przed drugą wojną światową ordynatora tamtejszego sanatorium. Wśród pamiątek rodzinnych natrafił na informacje wiążące Henry’ego van de Velde z wzniesionym w latach 1902-1905, z fundacji książęcej rodziny von Reuss, sanatorium w Trzebiechowie. W berlińskim Archiwum Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego odnalazł listy artysty do księżnej Marie Alexandrine von Reuss. Uzyskał tym samym dowody autorstwa Belga, które potwierdziły badania stylistyczno-porównawcze.

Odkrycie to uzupełniło katalog dzieł Henry’ego van de Velde i odbiło się szerokim echem wśród architektów i historyków sztuki w całej Europie. Wkrótce też w budynkach dawnego sanatorium rozpoczęto badania konserwatorskie, zaś w latach 2004-2012 przeprowadzono prace remontowe i konserwatorsko-restauratorskie, dzięki którym odsłonięto wyjątkowej urody wnętrza, utrzymane w oryginalnej kolorystyce z początku XX wieku¹.

Niewielka wieś w województwie lubuskim skupiła na sobie zainteresowanie mediów. Wkrótce śladem artysty podążyli badacze, historycy sztuki i konserwatorzy, dzięki którym z każdym rokiem odsłaniano coraz to nowe, nieznane dotąd wątki. Okazją dla przypomnienia o jedynym dziele Henry’ego van de Velde na

1. Dom zwany Bloemenwerf w Uccle pod Brukselą, stan z 1895 r., reprodukcja z: K.H. Hueter, *Henry van de Velde. Sein Werk bis zum Ende seiner Taetigkeit in Deutschland*, Berlin 1967, s. 114

1. The house called Bloemenwerf, located in Uccle near Brussels, state as of 1895, reproduction from: K.H. Hueter, *Henry van de Velde. Sein Werk bis zum Ende seiner Taetigkeit in Deutschland*, Berlin 1967, p. 114

teren Polski był jubileusz 150-lecia urodzin artysty, który w 2013 roku obchodzono w wielu krajach Europy. W obchody jubileuszu włączono również trzebiechowski zespół, w którym w dniach 5-6 września 2013 roku odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona twórczości znakomitego Belga. Nie trzeba dodawać, że punkt ciężkości położono na prezentację wyników badań i prac konserwatorsko-restauratorskich, które przeprowadzono w Trzebiechowie w ostatniej dekadzie.

Henry van de Velde (1863-1957) – artysta uniwersalny

Nie ulega wątpliwości, że Henry van de Velde był artystą wszechstronnym. Tworzył dzieła z zakresu między innymi malarstwa, architektury, wzornictwa mebli i tkanin, projektował oprawy książek, plakaty,

wzory ceramiki, porcelany i metaloplastyki, ubiory damskie, a także pisał prace z teorii sztuki. Artysta znacząco wpłynął na rozwój sztuki europejskiej XX wieku, wpisując się na trwałe do grona najwybitniejszych przedstawicieli szeroko rozumianego modernizmu. Jego twórczość została szczegółowo omówiona w literaturze przedmiotu².

Henry van de Velde urodził się w 1863 roku w Antwerpii, tam ukończył szkoły i w 1880 roku rozpoczął studia na Akademii Sztuk Pięknych. Cztery lata później wyjechał do Paryża, gdzie kontynuował naukę w pracowniach malarzy Julia Bastien-Lepage'a (1848-1884) i Emile'a Auguste'a Carolus-Durana (1838-1917). Podczas pobytu we Francji odwiedził kolonię artystów

w Barbizon, gdzie zachwycił się malarstwem Jeana-Francoisa Milleta (1814-1875). Po powrocie do Belgii został członkiem grupy artystycznej Les Cercle des Vingt w Brukseli. Jednak jego przygoda z malarstwem wkrótce dobiegła końca, a twórczość skierowana została na nowe tory – głównie teorii sztuki i rzemiosła artystycznego, a następnie architektury.

W 1894 roku Henry van de Velde poślubił Marie Sèthe. Małżonkowie zamieszkali u matki Marie, która namówiła artystę do przebudowy jej domu. W ten sposób Henry van de Velde po raz pierwszy wkroczył w nową dziedzinę sztuki – architekturę. W 1895 roku w Uccle na przedmieściach Brukseli wybudował dom dla swojej rodziny, nazwany Bloemenwerf (il. 1) na pamiątkę wiejskiego domu, który małżonkowie widzieli podczas miesiąca miodowego spędzonego w Holandii.

Lata 1896-1900 były dla artysty okresem przełomowym. Określa się je pierwszym okresem belgijskim w jego twórczości. W 1895 roku Siegfried Bing zaproponował mu umeblowanie czterech wnętrz dla nowo otwartej galerii Maison de L'Art Nouveau w Paryżu. W 1897 roku van de Velde zaprezentował swoje meble w Dreźnie na Międzynarodowej Wystawie Sztuki, a w 1899 roku wziął udział w Wystawie Secesji w Monachium, prezentując między innymi gabinet ze słynnym biurkiem w kształcie zbliżonym do fasoli (il. 2), które zaprojektował dla wydawcy Ludwiga Loefflera. Udział w wystawach przyczynił się do wzrostu popularności artysty, co dało początek licznym zleceniom z Niemiec, Holandii, Luksemburga i Belgii.

². Gabinet z biurkiem o „fasolowym” kształcie projektu Henry'ego van de Velde na wystawie secesji w Monachium w 1899 r., reprodukcja z: K.J. Sembach, B. Schulte, *Henry van de Velde. Ein europäischer Künstler seiner Zeit*, Koeln 1992, s. 189

². The study with a 'bean-like shape' desk designed by Henry van de Velde, presented at the 1899 Art Nouveau exhibition in Munich, reproduction from: K.J. Sembach, B. Schulte, *Henry van de Velde. Ein europäischer Künstler seiner Zeit*, Koeln 1992, p. 189

³. Wnętrza Folkwang Museum w Hagen, stan z 1992 r., reprodukcja z: *Henry van de Velde in Hagen*, praca zbiorowa pod red. B. Schulte, Hagen 1992, s. 115

³. Interiors of the Folkwang Museum in Hagen, state as of 1992, reproduction from: *Henry van de Velde in Hagen, collective study*, edited by B. Schulte, Hagen 1992, p. 115

⁴. Dawna Szkoła Artystyczna w Weimarze, obecnie Uniwersytet Bauhaus, stan z 2008 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

⁴. Former School of Art in Weimar, current Bauhaus University, state as of 2008. Photo by B. Bielinis-Kopeć

3

4

W krótkim czasie został jednym z najbardziej aktywnych twórców secesji w Europie, choć sam niechętnie pozwalał określać się tym mianem, odnajdując raczej swoje miejsce w roli propagatora Nowego Stylu.

W 1900 roku przeniósł się do Berlina, a dwa lata później zamieszkał w Weimarze, gdzie przebywał do 1917 roku. Ten etap jego twórczości określa się okresem niemieckim, zaś w jego ramach – okresem berlińskim i trwającym najdłużej – okresem weimarskim. W tym czasie artysta zrealizował jedną z najważniejszych prac – przebudowę Folkwang Museum w Hagen³ (1900-1902) (il. 3). Wnętrza muzeum zaprojektował na zlecenie Karla Ernsta Osthaus, przemysłowca i kolekcjonera, a jednocześnie wpływowego mecenasa europejskiej awangardy.

W 1902 roku Henry van de Velde, zaproszony przez Wielkiego Księcia Wilhelma Ernsta, przyjechał wraz z rodziną do Weimaru, gdzie zatrudniony został na dworze jako doradca w sprawach sztuki, wzornictwa przemysłowego i rzemiosła. Na zlecenie weimarskiego dworu projektował między innymi wzory ceramiki, tkanin i wyrobów ze srebra oraz meble z wikliny.

W Weimarze otworzył prywatne seminarium z zakresu rzemiosła artystycznego, przygotowujące słuchaczy do pracy w rzemiośle lub przemyśle. Następnie w latach 1906-1914 kierował Szkołą Rzemiosła Artystycznego, stanowiącą ideową zapowiedź założonego w 1919 roku w Weimarze Bauhausu, gdzie wypracowano formuły nowoczesnej uczelni,

łączącej wiedzę inżynierską z ogólnym wykształceniem artystycznym.

Henry van de Velde zaangażował się też w powstanie w 1907 roku w Monachium ugrupowania Deutscher Werkbund. Skupiało ono architektów, artystów i inżynierów, którzy stworzyli podwaliny niemieckiego modernizmu. Wprawdzie van de Velde nie należał oficjalnie do założycieli związku, jednak wkrótce stał się jednym z jego najaktywniejszych działaczy, obok Hermanna Muthesiusa (1861-1927), Petera Behrensa (1868-1940), Josefa Hoffmanna (1870-1956), Josefa Marii Olbricha (1867-1908) i Richarda Riemerschmida (1868-1957).

Okres weimarski przyniósł artyście wielkie uznanie, szczególnie wśród prywatnych zleceniodawców. Od siostry wybitnego niemieckiego filozofa Friedricha Nietzschego, Elizabeth Foerster-Nietzsche, otrzymał zlecenie na przebudowę wnętrza domu filozofa na archiwum (1903-1904). Kolejne weimarskie realizacje to budowa Szkoły Artystycznej (1904, rozbudowa zrealizowana według jego projektu w 1911 roku) (il. 4), a następnie Szkoły Rzemiosła Artystycznego (1905-1906) (il. 5). Ogromne znaczenie dla historii architektury ma dom artysty wzniesiony w Weimarze, nazwany Hohe Pappeln (Pod Wysokimi Topolami, 1907-1908) (il. 6). Stanowił on manifest tak zwanego Nowego Stylu, w którym van de Velde dawał wyraz radykalnego zerwania z naśladownictwem stylów historycznych. W układzie wnętrza i ich wyposażeniu, podporządkowanym wygodzie mieszkańców,

5

opierał się na funkcjonalności rozwiązań i oszczędności środków wyrazu. Dom Hohe Pappeln stał się duchowym centrum Weimaru, skupiając wielu wybitnych intelektualistów.

Wśród ważniejszych realizacji okresu weimarskiego wymienić trzeba też budowę willi dla przemysłowca Herberta Eschego w Chemnitz (1903-1904, rozbudowana według projektu artysty w 1911 roku) (il. 7), willi dla dr. Willema Leuringa w Scheveningen w Holandii (1902-1903), realizację wnętrza w sanatorium w Trzebiechowie (1902-1904), przebudowę willi dla Theodora Koernera w Chemnitz (1913-1914) oraz budowę willi dla Paula Schulenburga w Gerze (1913-1915) (il. 8). Spełnieniem osobistych ambicji była budowa w 1914 roku teatru dla Deutscher Werkbund w Kolonii. Choć teatr rozebrano już w 1920 roku, to zajął on trwałe miejsce w historii architektury jako przykład syntezy funkcjonalizmu i ekspresjonizmu w architekturze.

W 1917 roku van de Velde opuścił Niemcy i wyjechał do Szwajcarii. W ten sposób zakończył się niemiecki okres jego twórczości. W 1918 roku kupił dom w Uttwil nad Jeziorem Bodeńskim, gdzie planował początkowo założyć kolonię artystów, jednak pomysł tego nie udało się zrealizować. W 1920 roku pojechał do Holandii i rok później wybudował dla

6

siebie i rodziny kolejny dom, w Wassenaar pod Hagą, nazwany De Tent (Namiot).

W okresie tym, zwanym okresem szwajcarskim i holenderskim (1917-1926), artysta realizował podjęte już w 1920 roku zobowiązania wobec Antona i Helene Kroeller-Muellerów, filantropów i kolekcjonerów. Zaprojektował prywatne muzeum Kroeller-Muellerów w Otterlo w Holandii⁴, które uznawane jest za jeden z najlepszych przykładów przedwojennej architektury tego typu, między innymi ze względu na oszczędność

5. Dawna Szkoła Rzemiosła Artystycznego w Weimarze, obecnie Uniwersytet Bauhaus, stan z 2013 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

5. Former Weimar Arts and Crafts School, current Bauhaus University, state as of 2013. Photo by B. Bielinis-Kopeć

6. Dom artysty zwany Hohe Pappeln (Pod Wysokimi Topolami), stan z 2008 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

6. The house of the artist, called the Hohe Pappeln (Under High Poplars), state as of 2008. Photo by B. Bielinis-Kopeć

7. Willa Herberta Eschego w Chemnitz, obecnie muzeum, stan z 2008 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

7. Herbert Esche's Villa in Chemnitz, currently a museum, state as of 2008. Photo by B. Bielinis-Kopeć

8. Willa Paula Schulenburga w Gerze, obecnie siedziba Stowarzyszenia Przyjaciół Henry'ego van de Velde, stan z 2008 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

8. Paul Schulenburg's Villa in Gera, current seat of the Society of the Friends of Henry van de Velde, state as of 2008. Photo by B. Bielinis-Kopeć

środków wyrazu i funkcjonalność rozwiązań, przejawiającą się w harmonijnym połączeniu wnętrza oraz wykorzystaniu naturalnego oświetlenia dla ekspozycji, a także walorów otoczenia.

W 1926 roku Henry van de Velde powrócił do Belgii, gdzie założył w Brukseli Instytut Sztuk Pięknych, którym kierował i na którym wykładał do roku 1936. W 1928 roku w Tervuren na przedmieściach Brukseli wybudował kolejny dom dla siebie i rodziny, nazwany La Nouvelle Maison (Nowy Dom).

W 1933 roku objął stanowisko doradcy artystycznego belgijskich kolei państwowych. Powierzono mu również zaszczytne stanowisko przewodniczącego komitetów organizacyjnych reprezentacji Belgii na wystawie światowej w Paryżu w 1937 roku, gdzie zaprojektował pawilon belgijski, oraz w Nowym Jorku w 1939 roku. Za jego najważniejszą pracę z tego okresu, nazywanego drugim okresem belgijskim, uznaje się Bibliotekę Uniwersytecką w Gandawie. W 1936 roku siedemdziesięcioletni artysta uczestniczył w otwarciu wieży Biblioteki.

Wybuch II wojny światowej zahamował jego aktywność twórczą. Był to trudny czas dla artysty. W roku 1943 pochował swoją ukochaną żonę. W roku 1947 opuścił Belgię i osiedlił się w Oberaegeri w Szwajcarii. Tak rozpoczął się ostatni okres jego twórczości, zwany drugim okresem szwajcarskim (1947-1957). W ostatnich latach życia wygłaszał wykłady o sztuce i spisywał wspomnienia, zebrane i opublikowane przez Hansa Curjela w 1962 roku. Zmarł 15 października 1957 roku, w sędziwym wieku 94 lat.

W ciągu swojego długiego i twórczego życia Henry van de Velde zrealizował ponad 300 zamówień, począwszy od pojedynczych dzieł sztuki, aż po kompleksowe realizacje architektoniczne. Zaprojektował 48 budowli wraz z ich pełnym wystrojem i wyposażeniem, kierując się ideą połączenia różnych dziedzin artystycznej kreacji w jednym dziele sztuki, zgodnie z założeniami *Gesamtkunstwerk*⁵. Najwybitniejsze przykłady stanowią domy, które zbudował dla siebie i rodziny, to jest Bloemenwerf w Uccle pod Brukselą, Hohe Pappeln w Weimarze, De Tent w Wassenaar pod Hagą i La Nouvelle Maison w Tervuren pod Brukselą. Realizował też liczne zlecenia dotyczące projektów wyposażenia wnętrza mieszkań i budynków. Wykaz jego dzieł liczy ponad 100 projektów wnętrza, które zachowały się głównie w Belgii, Niemczech i Holandii. Do najwybitniejszych z nich należą wnętrza Folkwang Museum w Hagen, Archiwum Nietzschemgo w Weimarze, willi Herberta Eschego w Chemnitz (il. 9, 10), willi Karla Ernsta Osthaus w Hagen (il. 11) oraz dawnego sanatorium w Trzebiechowie⁶.

Henry van de Velde poszukiwał nowych środków wyrazu, które miały służyć zerwaniu z naśladownictwem stylów historycznych i stworzeniu Nowego Stylu. Miał on być pozbawiony ornamentów nie związanych ze strukturą dzieła, miał się wyrażać szlachetną linią i prostotą form. Motywy dekoracyjne podkreślały jedynie kształt przedmiotu i odzwierciedlały jego funkcjonalność. Dążenie to charakteryzowało dzieła artysty na wszystkich etapach jego twórczości. Jego styl stanowił zapowiedź funkcjonalizmu w architekturze i abstrakcji w sztuce użytkowej XX wieku.

Dorobek, który pozostawił po sobie van de Velde dowodzi, że był on artystą wielkiego formatu. Proporcjom projektowanych przez siebie budowli, wykorzystanym do ich powstania materiałom, elementom wyposażenia wnętrza, przedmiotom użytkowym, barwom oraz ornamentom nadawał sens całościowego dzieła sztuki, odzwierciedlającego jego wizję Nowego Stylu. W tym zakresie wnętrza trzebiechowskiego sanatorium zajmują ważne miejsce w dorobku artysty.

Henry van de Velde w Trzebiechowie

Sanatorium w Trzebiechowie wzniesiono w latach 1902-1905 z fundacji książęcej rodziny von Reuss, w rękach której trzebiechowski majątek pozostawał od początków XVIII wieku. W 1876 roku książę Heinrich VII von Reuss-Koestritz pojął za żonę księżnę Marie Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach, krewną cesarza Wilhelma I, córkę ówczesnego Wielkiego Księcia w Weimarze Carla Alexandra. Właściciele majątku szczególną uwagę przywiązywali do działalności charytatywnej i opieki zdrowotnej. W 1901 roku

księżna Marie Alexandrine zleciła Maxowi Schuendlerowi (1854-1912), architektowi z Zwickau, sporządzenie projektu sanatorium fizjoterapeutyczno-dietetycznego w Trzebiechowie. Architekt zaproponował realizację budynków skomunikowanych łącznikami na wzór stosowanych w tym okresie w szpitalnictwie systemów pawilonowych⁷. Budynki zaprojektowane zostały w stylu neorenesansu północnoniemieckiego, który dominował w budowlach użyteczności publicznej od 2. połowy XIX wieku.

Trzebiechowskie sanatorium założono na niewielkim obszarze 2,5 ha. W jego skład wchodził budynek sanatoryjny oraz budynek administracyjno-mieszkalny zwany Domem Lekarza, oba powiązane funkcjonalnie zadaszonym łącznikiem. Od strony południowej założono niewielki park (il. 12), a po stronie północnej zlokalizowane zostały zabudowania mieszkalne i gospodarcze, związane z obsługą zespołu. Ceglane elewacje i rozbudowane malowniczo bryły wkomponowano w otaczającą zielen. Kompozycję tę uczytelnia plan zespołu z około 1901 roku (il. 13)⁸.

9. 10. Wnętrza willi Herberta Escheego w Chemnitz, stan z 2008 r. Fot. B. Bielini-Kopeć

9. 10. Interiors of the Herbert Esche's Villa in Chemnitz, state as of 2008. Photo by B. Bielini-Kopeć

11. Widok gabinetu Karla Ernsta Osthaus w willi Hohenhof w Hagen, stan z 2011 r. Fot. za: <http://www.la-belle-epoque.de/nrw/hagen/hohenhof09.jpg> [data dostępu: 03.02.2011]

11. The study of Karl Ernst Osthaus in the Hohenhof Villa in Hagen, state as of 2011. Photo at: <http://www.la-belle-epoque.de/nrw/hagen/hohenhof09.jpg> [access date: 03.02.2011]

12. Widok sanatorium w Trzebiechowie od strony parku, ok. 1904 r., pocztówka ze zbiorów E. Bockhorn-von der Bank

12. View of the sanatorium in Trzebiechów from the park, ca. 1904, postcard from the collection of E. Bockhorn-von der Bank

13. Plan sanatorium z ok. 1901 r., w zbiorach E. Bockhorn-von der Bank

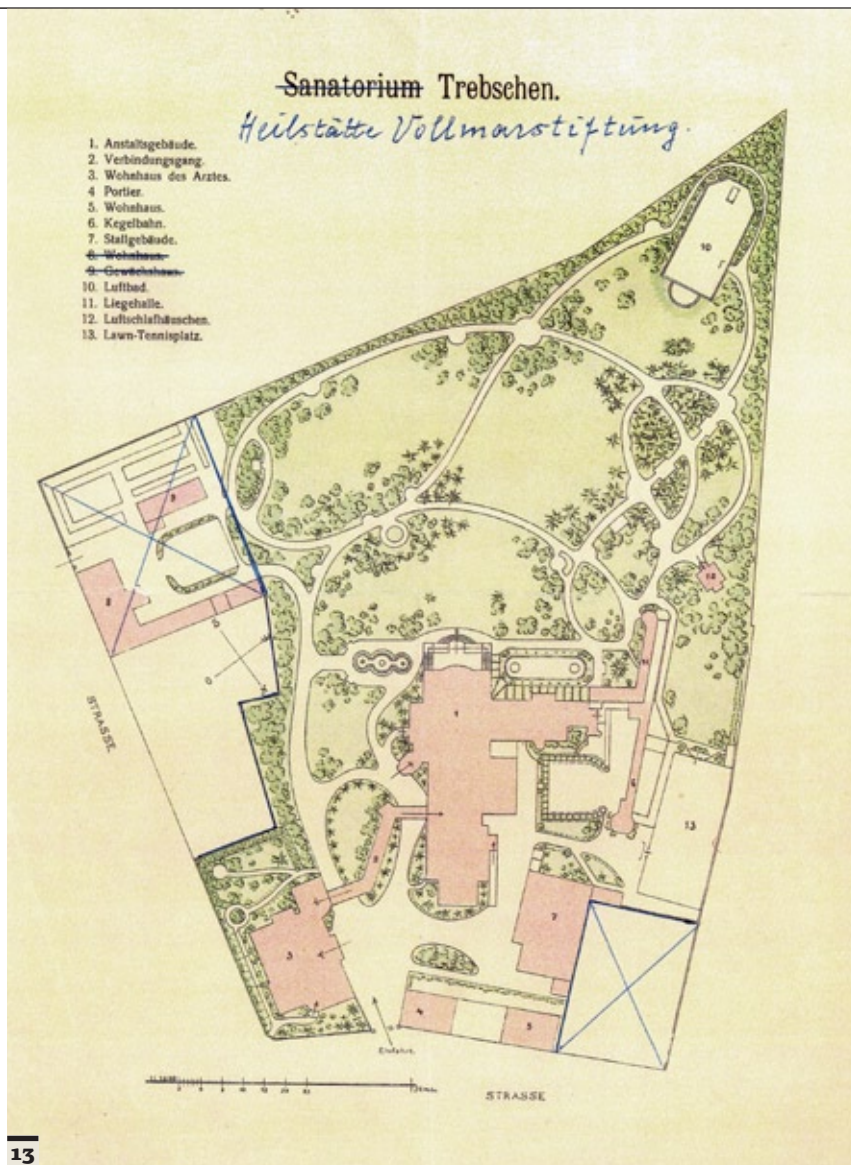
13. Sanatorium plan dated at ca. 1901, from the collection of E. Bockhorn-von der Bank

Budowę kompleksu rozpoczęto w maju 1902 roku od Domu Lekarza, który miał łączyć funkcje mieszkalne oraz związane z obsługą administracyjną i medyczną zakładu (il. 14, 15). Na parterze mieściły się gabinety lekarskie i zabiegowe oraz pomieszczenia dostosowane do różnych metod badania i leczenia wykorzystujących energię elektryczną, między innymi kompletny gabinet rentgenowski, a ponadto poczekalnia, pokój pielęgniarek, laboratorium, gabinet masażu i biblioteka. Na piętrze i poddaszu urządzono wygodne mieszkanie dla ordynatora kierującego sanatorium, dostępne z głównej klatki schodowej. W jego centrum znajdowała się przestronna sień z otwartą klatką schodową, prowadzącą do pokoi na poddaszu. Na piętrze rozplanowano jadalnię, dwie sypialnie i dwa salony, a na poddaszu umieszczono kuchnię i pokoje gościnne⁹.

Wznoszenie budynku przeznaczonego dla pensjonariuszy rozpoczęto w połowie 1903 roku. Był on trójkondygnacyjny, nakryty wysokimi, spadzistymi dachami

(il. 16, 17). Do korpusu głównego przylegało od strony południowej skrzydło łazienno-kuchenne. Budynek posiadał rozbudowany program funkcjonalno-przestrzenny¹⁰. Na każdym piętrze znajdował się duży hol z szerokimi, funkcjonalnymi korytarzami. Dostępne z niego pokoje były wygodnie urządzone i komfortowo wyposażone, na ogół jedno- i dwuosobowe. Z 23 pokoi większość miała dostęp do balkonów. W trosce o dobre samopoczucie pensjonariuszy urządzono też tak zwane pokoje towarzyskie: czytelną z ogrodem

zimowym oraz sąsiadujące z nią pokoje dla pań i dla panów. W skrzydle bocznym na parterze mieściła się przestronna jadalnia. Przylegał do niej pokój śniadaniowy z werandą, który zwano też pokojem muzycznym, oraz pokój kredensowy. W skrzydle tym znajdowały się również: pokój bilardowy, palarnia oraz sala „medyko-mechaniczna”. Na końcu skrzydła rozmieszczono łaźnie, po jednej na każdym piętrze, oddzielnie dla kobiet i mężczyzn. W piwnicach ulokowano rozplanowaną funkcjonalnie kuchnię i pomieszczenia gospodarcze. Ze skrzydła do Domu Lekarza prowadziło zadaszone przejście, którym kuracjusze udawali się na badania i zabiegi. Komunikację zewnętrzną oraz wewnętrzną ułatwiała szeroko rozgałęziona sieć telefoniczna. Ponadto wszystkie budynki sanatorium ogrzewane były niskociśnieniowym ogrzewaniem parowym. Pokoje wyposażono w specjalny system wentylacyjny, oświetlenie elektryczne i dzwonki do przywoływania personelu.

Wnętrza obydwu budynków, to jest budynku głównego i Domu Lekarza zrealizowano w oparciu

o kompleksowe projekty wystroju i wyposażenia wykonane przez Henry'ego van de Velde. Warto przybliżyć okoliczności pojawienia się artysty w Trzebiechowie. Dzięki zachowanej w berlińskim Archiwum Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego korespondencji możemy prześledzić proces projektowania i budowy oraz relację pomiędzy fundatorką a projektantami¹¹. Dowiadujemy się między innymi, że projekty architekta Maxa Schuendlera nie satysfakcjonowały księżnej, jednak z uwagi na znaczne zaawansowanie prac zaakceptowała ona ostatecznie proponowane rozwiązania. Początkowo księżna powierzyła też architektowi zaprojektowanie wnętrza budynków sanatoryjnych, czego dowodzi fakt, iż jeszcze w początkach 1903 roku pracował on nad wyposażeniem budynku głównego, to jest klatki schodowej, przedsionka i pokoi dla pacjentów. Jednak napięcia pomiędzy fundatorką

a architektem z czasem się nasiliły, tak że pod koniec 1902 roku księżna zaproponowała współpracę Henry'emu van de Velde, który przybył właśnie do Weimaru¹².

W styczniu 1903 roku van de Velde przyjął zlecenie, choć projektowanie wnętrza w istniejącej strukturze budynków o konwencjonalnej, historyzującej formie architektonicznej nie było wymarzoną propozycją dla artysty, który był przeciwnikiem sięgania po wzorce historyczne. Wyrażał on bowiem pogląd o jedności architektury z jej otoczeniem i wnętrzami, aż po najdrobniejsze elementy ich wyposażenia i wystroju, przy czym architektura ta miała być wolna od tradycji. Z tego powodu oferta księżnej nie była łatwa do przyjęcia, jednak koligacje księcia Reuss z dworem weimarskim, na którym van de Velde został właśnie zatrudniony, otwierały nowe perspektywy dla utalentowanego artysty. Podjęcie się tego zlecenia mogło wzmocnić jego pozycję i zapewne względy te zadecydowały o jego przyjęciu¹³.

Już w lutym 1903 roku Henry van de Velde przesłał księżnej pierwsze szkice wnętrza Domu Lekarza¹⁴, zaś większość prac projektowych dotyczących tego budynku zakończył do lipca 1903 roku¹⁵. Do końca tego roku trwały prace nad projektowaniem

wnętrza budynku głównego, zaś w roku następnym artysta doglądał jeszcze ich realizacji. Wiemy, że dwukrotnie odwiedził Trzebiechów – w marcu 1903 roku i styczniu 1904 roku¹⁶.

Zachowana korespondencja w sposób niezwykle bogaty dokumentuje przebieg procesu projektowania i realizacji prac w trzebiechowskim sanatorium, co jest tym cenniejsze, iż część dawnego wyposażenia wnętrza, w tym większość mebli, uległa rozproszeniu lub zniszczeniu. Nie natrafiono dotąd na projekty artysty sporządzone dla trzebiechowskiego sanatorium, stąd ich opisy zawarte w listach mają wyjątkową wartość. Możemy też dzięki nim prześledzić relacje pomiędzy artystą a księżną, która bardzo mocno ingerowała w proces twórczy. Nie tylko dokonywała wyboru prezentowanych rozwiązań, ale miała też wpływ na ich kształt poprzez wyraźne formułowanie swoich oczekiwań¹⁷.

Dzięki zachowanej korespondencji dowiadujemy się między innymi, że wyposażenie gabinetu kierującego sanatorium lekarza w Domu Lekarza miały stanowić wbudowane regały i meble z czerwonego buku lub naturalnego dębu, z obiciami z brązowej, odpornej na zużycie tkaniny. Utrzymane w szaro-zielonej kolorystyce wnętrze ozdobił obiegający je w górnych partiach ścian fryz ornamentalny, wykonany według szablonu¹⁸. Dzięki przeprowadzonym w 2004 roku badaniom i pracom restauratorskim udało się odtworzyć dawną kolorystykę tego pomieszczenia, nie natrafiono jednak na opisywaną dekorację ornamentalną, nie zachowały się też żadne elementy wyposażenia projektowane przez Henry'ego van de Velde¹⁹.

W lutym 1903 roku artysta przesłał księżnej projekty sieni w mieszkaniu lekarza, załączając szablon dekoracji ornamentalnej przewidzianej do wykonania na klatce schodowej wzdłuż schodów oraz projekt świetlika. Jego intencją było, aby pomieszczenie to otrzymało „prosty, mocny i godny charakter”²⁰. Sień była miejscem, w którym koncentrowało się życie domowników, w jego prywatnym i reprezentacyjnym wymiarze²¹. Artysta wprowadził tu kominek i kącik z kanapą, regałami i szafkami wbudowanymi w schody, które poprowadzono w formie otwartej klatki schodowej okalającej pomieszczenie (il. 18). Posadzkę wyłożono płytkami ceramicznymi w kolorze ciepłej czerwieni, a dolne partie ścian, drzwi, schody i boazerię

pomalowano na kolor ciemnobłękitny. Z barwą tą korespondował błękitny kolor sofy. Artysta zaproponował również wprowadzenie na ścianach mosiężnych ramek na zdjęcia i pamiątki. Sufit miał być pomalowany na biało, zaś świetlik (il. 19) podkreślały reflektorki rozmieszczone w jego narożnikach²². W maju 1903 roku artysta przesłał kilka dodatkowych projektów wyposażenia sieni, między innymi projekty ścianki działowej na galerii oraz regałów wmontowanych w schody, objaśniając, że „na zakręcie balustrady jest półka. Na tej półce dr Mueller [ordynator kierujący sanatorium – przyp. autora] będzie mógł, w stylu holenderskim, umieścić donice z kwiatami”²³. Wkrótce też przekazał księżnej szablon fryzu dekoracji klatki schodowej, zapewniając na zakończenie kurtuazyjnie, iż „spośród góry prac, jakie zastałem po powrocie, te które Jej Wysokość pozwoliła mi wykonać, wydają mi się najprzyjemniejsze i najradośniejsze”²⁴. W trakcie badań konserwatorskich rozpoznano pierwotną

14. Budynek administracyjno-mieszkalny zwany Domem Lekarza, widok od strony wsi, stan z 2012 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

14. Administrative and residential building, called The Doctor's House, view from the village, state as of 2012. Photo by B. Bielinis-Kopeć

15. Budynek administracyjno-mieszkalny zwany Domem Lekarza, widok od strony parku, stan z 2012 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

15. Administrative and residential building, called The Doctor's House, view from the park, state as of 2012. Photo by B. Bielinis-Kopeć

16, 17. Budynek główny, widok od strony parku, stan z 2012 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

16, 17. Main building, view from the park, state as of 2012. Photo by B. Bielinis-Kopeć

18

19

20

kolorystykę wnętrz. Natrafiono również na fryz (il. 20), który zdobił klatkę schodową i sień w mieszkaniu ordynatora²⁵. Został on wyeksponowany w formie odkrywki. Do dnia dzisiejszego przetrwały wszystkie elementy wnętrz na stałe zespolone z budynkiem, czyli posadzki, stolarka klatki schodowej, drzwi i okna, ścianki działowe, kominek, świetlik, dekoracja sufitów oraz sofa wbudowana w schody. Inne meble nie zachowały się. Dotąd nie przeprowadzono w tych wnętrzach prac konserwatorsko-restauratorskich, poza renowacją stolarki okiennej w 2006 roku.

Balustrady schodów (il. 21), podobnie jak meble oraz pozostałe drewniane elementy wyposażenia budynku, zrealizowała firma stolarska H. Scheidemantela z Weimaru, polecona księżnej przez Henry'ego van de Velde. W lutym 1903 roku stolarz przesłał księżnej do wyboru trzy próbki drewna, określając jego gatunek i sposób wykończenia, zgodnie ze wskazówkami artysty. Jednocześnie zadeklarował gotowość zakończenia prac związanych z wyposażeniem Domu Lekarza do 1 lipca tego roku²⁶. W marcu Scheidemantel przesłał księżnej kosztorys robót²⁷, który musiał zostać zaakceptowany, skoro firma przystąpiła do

trwającej podczas kolejnych miesięcy realizacji prac stolarskich.

Podobnie jak z polecenia Henry'ego van de Velde Scheidemantel realizował dla trzebiechowskiego sanatorium drewniane wyposażenie wnętrz, tak firma ślusarska Otto Bergnera z Berka była wykonawcą zaprojektowanych przez artystę elementów z metalu. W kwietniu 1903 roku van de Velde przekazał projekt świetlika w sieni mieszkania lekarza do realizacji tej firmie. Wiemy też, że wykonała ona również pozostałe metalowe elementy wyposażenia i wystroju budynku²⁸.

Po zakończeniu prac projektowych w Domu Lekarza artysta podjął prace nad wyposażeniem i wystrojem pomieszczeń w budynku głównym sanatorium. W liście z 17 lipca 1903 roku poinformował księżną, że poświęca na to po dwie-trzy godziny każdego dnia. Zapewnił również mocodawczynię, że niebawem prześle projekt dekoracji sztukatorskiej, którą proponuje ozdobić sufity w holach oraz że pracuje nad formą drzwi, których przygotował „trzy czy cztery typy, ale nie udało się stworzyć jednego według wskazówek Jej Wysokości”. Jednocześnie zadeklarował gotowość zakończenia prac projektowych jeszcze jesienią tego roku²⁹. Do kolejnego listu załączył projekty stolarki

18. Wnętrze sieni w budynku administracyjno-mieszkalnym zwanym Domem Lekarza, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

18. Interior of the hall in the administrative and residential building, called The Doctor's House, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

19. Świetlik w sieni w budynku administracyjno-mieszkalnym zwanym Domem Lekarza, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

19. Lantern in the hall of the administrative and residential building, called The Doctor's House, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

20. Ornament dekorujący klatkę schodową w budynku administracyjno-mieszkalnym zwanym Domem Lekarza, odsłonięty w 2005 r., stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

20. Decorative ornament of the staircase in the administrative and residential building, called The Doctor's House, revealed in 2005, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

21. Klatka schodowa w budynku administracyjno-mieszkalnym zwanym Domem Lekarza, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

21. Staircase in the administrative and residential building, called The Doctor's House, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

22. Balustrada schodów w głównej klatce schodowej budynku głównego, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

22. Balustrade in the main staircase of the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

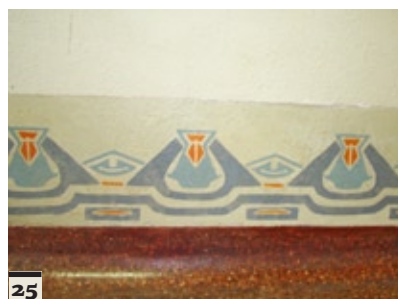
drzwiowej, podkreślając: „Jej Wysokość zauważy, że tak jak to było możliwe podążałem w kierunku, który mi wyznaczyła”. Jednocześnie na wypadek niezadowolenia księżnej deklarował: „Na pewno jest możliwe bym przedstawił inne projekty drzwi, których konstrukcja byłaby bardziej ekspresyjna i bardziej rytmiczna”, zaraz jednak przypominał: „Jej Wysokość nie powinna zapominać, że muszę projektować tak, by było tanio”³⁰. Kontynuując prace nad wyposażeniem wnętrza budynku sanatoryjnego w sierpniu 1903 roku, przesłał dwa rysunki balustrady schodów przeznaczonych do głównej klatki schodowej w tym budynku. Jednocześnie opatrzył je wskazówką: „Preferuję projekt z rzędem okrągłych otworów, bowiem partie, które dodane są ciemną farbą, eksponują wycięcia. Jeżeli Jej Wysokości podoba się jeden z rysunków, to proszę o odesłanie mi go abym mógł wykonać rysunki szczegółowe, konieczne do przygotowania modelu”³¹. Najwyraźniej jego propozycja przypadła księżnej do gustu, bo właśnie ten wariant balustrady został zrealizowany (il. 22).

Badania konserwatorskie przeprowadzone w 2005 roku w głównych ciągach komunikacyjnych budynku, to jest w klatce schodowej, holach i korytarzach wydołyły na światło dzienne bogate dekoracje ornamentalne rozmieszczone w dolnych partiach ścian³². W zachowanej korespondencji nie natrafiono na ten wątek, tym cenniejsze okazały się więc wyniki owych badań. Określiły one zasięg występowania,

stan zachowania i charakter tych dekoracji. Wyróżniono trzy wzory ornamentu oraz odsłonięto jasnozieloną kolorystykę wnętrza (il. 23-25). Jednocześnie ustalono oryginalne barwy stolarki drzwiowej (lakierowanej na kolor brązowoczerwony oraz malowanej farbą olejną na szaro, zielono, turkusowo i błękitno) (il. 26, 27), a także kolorystykę ławek (il. 28) i wspomnianej balustrady schodów w głównej klatce schodowej (pokrytych laserunkowo lakierobejcą na kolor brązowoczerwony). Balustrada schodów w budynku sanatoryjnym należy do najcenniejszych elementów wyposażenia wnętrza dawnego sanatorium w Trzebiechowie autorstwa Henry’ego van de Velde³³. Ustalenie jej pierwotnej barwy stanowiło prawdziwe wyzwanie, szczególnie że w przeszłości została dokładnie oczyszczona z warstw malarskich. Zachowane śladowe ilości oryginalnej warstwy olejnej lakierobejcy umożliwiły określenie jej pierwotnej kolorystyki, spójnej z barwą drzwi w holach i korytarzach. Wnętrza te, wraz z elementami ich oryginalnego wyposażenia i wystroju, poddano w latach 2005-2010 pracom remontowym i konserwatorsko-restauratorskim, podczas których przywrócono ich pierwotną kolorystykę (il. 29).

We wrześniu 1903 roku Henry van de Velde wysłał księżnej plany jadalni. Zaprojektował do tego pomieszczenia meble z czerwonego buku, które miały być polakierowane na jasnoszaro, a ponadto stolarkę drzwiową, osłony grzejników oraz kolorystykę i dekorację ornamentalną ścian i sklepienia. Projekty artysty

spotkały się z uznaniem księżnej, za co dziękował jej słowami: „Jestem bardzo szczęśliwy, że Jej Wysokość jest zadowolona z rysunków jadalni. Wysyłam je do Weimaru, aby moi rysownicy od razu zabrali się do pracy i aby Scheidemantel mógł dokonać obliczeń i zrobić kosztorysy”³⁴. Widok wnętrza z zaprojektowanymi przez artystę meblami znany z przekazów ikonograficznych (il. 30). Niestety, meble i inne elementy wyposażenia jadalni nie przetrwały do naszych czasów.

Z uwagi na to, że dekoracja pozornego sklepienia kolebkowego nad jadalnią została zniszczona, co było skutkiem szczelności dachu oraz prowadzonych napraw, w trakcie których skuto stare tynki, zdecydowano się w 2005 roku na jej rekonstrukcję³⁵. W następnych latach przeprowadzono renowację stolarki okiennej i drzwiowej oraz pomalowano ściany zgodnie z ich oryginalną kolorystyką (il. 31).

Nie zawsze projekty artysty zadowalały fundatorkę. Tak było w przypadku wyposażenia czytelnicy. W liście z 18 listopada 1903 roku van de Velde tłumaczy się: „Szkice czytelnicy, które przedłożyłem Jej Wysokości były moimi kreacjami. Jest zrozumiałym, że biorę do siebie usprawiedliwione pretensje, które mi czyni Jej Wysokość na ich temat. Dziękuję za szczerość i uznaję słuszność Jej obserwacji. Skończyłem nowe szkice tych mebli, których Jej Wysokość nie zatwierdziła i wyślę je jutro”³⁶. Kolejne miesiące artysta poświęcił dopracowaniu wystroju i wyposażenia wnętrza budynku sanatoryjnego, sukcesywnie przysyłając szkice księżnej.

Podobnie jak w przypadku Domu Lekarza, również w budynku sanatoryjnym do prac wykończeniowych włączono specjalistyczne firmy zewnętrzne. Już w kwietniu 1903 roku firma Zachariae z Lipska otrzymała zlecenie na wykonanie dwustronnego zegara zewnętrznego, który zainstalowano w szczycie nad

wejściem głównym³⁷. Wykonano w nim podświetlenie tarczy zegarowej skierowanej na południe, tak aby zegar był dobrze widoczny dla osób powracających wieczorem z parku. Do dnia dzisiejszego zdobi on budynki, lecz jego mechanizm wymaga naprawy.

Jesienią 1903 roku firma H. Scheidemantela wykonała 48 par drzwi zaprojektowanych przez Henry'ego van de Velde, a ponadto meble do jadalni i do sąsiedniego pokoju śniadaniowego oraz kredensowego.

Większość drzwi zachowała się do naszych czasów. Zostały one w 2005 i 2010 roku poddane renowacji, która odsłoniła szlachetność ukrytych pod warstwą wtórnych przemalowań form i zróżnicowaną kolorystykę (il. 32, 33, 34).

Dekoracyjne kratki z polerowanej stali, umieszczone w dolnych partiach okien oraz arkadowych wnękach w klatce schodowej, wykonała ślusarnia Otto Bergnera z Berka, również na podstawie projektów artysty. Ta sama pracownia zrealizowała także oświetlenie jadalni oraz zaprojektowane przez artystę drzwi do windy osobowej, którą zamontowała drezdeńska firma August Kuehnscherf & Soehne³⁸. Wspomniane oświetlenie i drzwi nie zachowały się do naszych czasów.

Koniec roku 1903 i początek roku następnego był okresem intensywnych prac wykończeniowych we wnętrzu budynku sanatoryjnego. Jeszcze w sierpniu 1903 roku Henry van de Velde pisał: „Pozwolę sobie prosić Jej Wysokość by jeszcze o niczym nie decydowała w temacie harmonii kolorystycznej, pomalowania sal etc. Przyjdzie niedługo czas na Jej decyzje i przedstawię jej Wysokości propozycje. Zakosztuję skupienia, jakiego trzeba do tej pracy, jak tylko wszystkie prace stolarza i meblarza będą zrealizowane”³⁹. W listopadzie 1903 roku artysta zadeklarował rychłe przesłanie próbek kolorystyki pomieszczeń, które miały nawiązywać do kolorystyki wnętrz pracowni artysty w Weimarze: „Mój malarz wykonuje wzory kolorów ścian mojego atelier, korytarzy mojego atelier. Gdy będą skończone zostaną wysłane do Trzebiechowa. Dodam próbkę materiału, z którego są zrobione zasłony w tym

23. Dekoracja ornamentalna w głównej klatce schodowej budynku głównego, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

23. Decorative ornament in the main staircase of the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

24. Dekoracja ornamentalna w holach budynku głównego, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

24. Decorative ornament in the halls of the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

25. Dekoracja ornamentalna w korytarzach budynku głównego, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

25. Decorative ornament in the corridors of the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

26. Drzwi do czytelnicy w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

26. Door to the reading room situated in the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

27. Drzwi do pokoju w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

27. Door to a room in the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

28. Ławka na parterze w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

28. Bench at the first floor of the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

29. Hol na pierwszym piętrze w budynku głównym, stan z grudnia 2012 r. Fot. B. Bielinis-Kopeć

29. Hall at the second floor of the main building, state as of December, 2012. Photo by B. Bielinis-Kopeć

30

31

korytarzu (...) dla ich zastosowania być może w jadalni, sypialniach etc.⁴⁰.

W styczniu 1904 roku van de Velde przyjechał do Trzebiechowa⁴¹. Zapewne umożliwiło to artyście ostateczną ocenę projektowanych rozwiązań oraz dopracowanie wykończenia kolorystyki i wystroju wnętrz, tak jak zapowiadał wcześniej: „Proponuję Jej Wysokości, że gdy nadejdzie czas malowania ścian, sufitów, boazerii, że przybędę do Trzebiechowa i sam będę pracował z malarzem według wskazówek Jej Wysokości”⁴². Dało też możliwość ostatecznego dopasowania pozostałych elementów wyposażenia, co podkreślał w innym z listów: „Chciałbym jeszcze by Scheidemantel dostarczył balustradę schodów i by została ona zamontowana i przede wszystkim by meble do jadalni znalazły się w Trzebiechowie. Mógłbym wtedy, przebywając w Trzebiechowie kilka dni, wszystko dokończyć, dać dokładne wskazówki i ostateczne rysunki wszystkiego, co zostało do zrobienia w Trzebiechowie”⁴³. Prawdopodobnie, zgodnie z tymi planami, dokonał też ostatecznego doboru kolorystyki wnętrz oraz zdobiących je dekoracji ornamentálnych.

Obecność artysty w Trzebiechowie potwierdzono w trakcie badań konserwatorskich zabytku prowadzonych między innymi w korytarzu na parterze oraz w dawnym pokoju towarzyskim dla panów. W korytarzu na parterze odkryto motyw ornamentalny, stanowiący pierwszą wersję dekoracji, z której następnie zrezygnowano, zastępując ją innym wzorem, którym ostatecznie ozdobiono korytarze. Początkowo ornament naniesiono na podmalowaniu w kolorze ciemnozielonym, który stanowić miał barwę ścian korytarza, zmienioną następnie na kolor jasnozielony. Fragment ten postanowiono wyeksponować w formie świadka dowodzącego autorskiej zmiany koncepcji⁴⁴. Podobnej rangi odkrycia dokonano również w tak zwanym pokoju dla panów. W pierwszej wersji fryz, który zdobił pomieszczenie był o połowę węższy i obejmował jedynie dolną strefę obecnego ornamentu. Zgodnie z tą koncepcją również sufit pomalowano na kolor pomarańczowoczerwony. Najwyraźniej rozwiązanie to nie było dla artysty satysfakcjonujące, więc wprowadził zmiany. Fryz poszerzono, rozmieszczając w jego górnej strefie regularne motywy o owalnym, sercowatym kształcie, podkreślone czerwienią. Jednocześnie przemaalowano cały sufit na zielono⁴⁵. W takiej formie wnętrze to zostało ostatecznie ukształtowane kolorystycznie i przywrócone po pracach konserwatorsko-restauratorskich w 2005 roku (il. 35).

Dla Henry'ego van de Velde barwy odgrywały ważną rolę, jako element dopełniający architekturę i jej wnętrza. Obok pastelowych jasnozielonych

30. Widok jadalni, prospekt reklamowy z 1907 r. ze zbiorów E. Brockhorn-von der Bank

30. View of the dining room, brochure of 1907 from the collection of E. Brockhorn-von der Bank

31. Jadalnia w budynku głównym po pracach konserwatorsko-restauratorskich, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

31. Dining room in the main building upon completion of the conservation and restoration works, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

32. Drzwi do jadalni z pokoju kredensowego w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

32. Door leading from the pantry to the dining room in the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

33. Drzwi do jadalni od strony holu w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

33. Door leading from the hall to the dining room in the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

34. Dekoracja górnych płycin drzwi do jadalni. Fot. B. Bielinis-Kopeć

34. Decorative ornament of the upper panels of the dining room door. Photo by B. Bielinis-Kopeć

i szarych odcieni artysta operował również niemal czystymi, kontrastującymi tonami czerwieni i błękitów. Jego paleta barwna rozciągała się od jasnych przejrzystych barw poprzez szare i różowawe tonacje pośrednie o rozmaitym stopniu jasności, aż do trzech stosowanych w czystej formie intensywnych kolorów: czerwieni, błękitu i zieleni⁴⁶.

Z uwagi na dobry stan zachowania pierwotnych powłok malarskich, trzebiechowskie sanatorium pozostaje, na tle innych dzieł artysty, jednym z najlepszych przykładów palety barwnej mistrza. Opisaną wyżej gamę barw uzupełniają między innymi fiolety, żółcienie, brązy.

W trakcie prac nad wystrojem wnętrza sanatorium artysta przesłał księżnej Reuss książkę autorstwa O.N. Rooda *Théorie scientifique des couleurs et leurs applications à l'art et à l'industrie* z 1881 roku, z sugestią, aby zapoznała się z zaznaczonymi przez

niego fragmentami⁴⁷. Dowodzi to, że doboru kolorów dokonywał w sposób świadomy i celowy. Warto też pamiętać, że w prospekcie reklamującym sanatorium z 1907 roku podkreślano, iż wystrój i kolorystykę wnętrza zrealizowano w oparciu o liczne rysunki i projekty Henry'ego van de Velde⁴⁸. Udział artysty w tym zakresie potwierdziła zachowana korespondencja oraz badania stylistyczno-porównawcze i konserwatorskie, w trakcie których udokumentowano między innymi dokonanie przez niego korekt autorskich.

Nie bez znaczenia dla koncepcji kolorystyki poszczególnych pomieszczeń pozostaje wpływ dekoracji ornamentalnych, które zdobią reprezentacyjne wnętrza dawnego sanatorium. Rozpoznano tu dziewięć różnych motywów ornamentalnych, co stanowi największy zbiór dekoracji tego artysty wśród zachowanych realizacji. Język formalny wskazuje na charakterystyczny przebieg linii zdobnictwa secesyjnego, opartego na ornamencie geometrycznym. Intensywna kolorystyka i kontrasty barwne wydobywają ornamenty z tła, skupiając na nich uwagę. Przy pomocy fryzów, rozmieszczonych zależnie od zamierzonego efektu, czy to na różnych wysokościach ścian, czy też na całej płaszczyźnie pseudokolebki w jadalni⁴⁹, Henry van de Velde w sposób spójny i harmonijny wydobywał i podkreślał znaczenie poszczególnych wnętrz, nadając im artystyczny wyraz.

Na koniec należy zauważyć, iż w proces wyposażenia budynków sanatoryjnych włączone były jeszcze

35

poza Henrym van de Velde inne osoby. Księżna zwróciła się do Warsztatów Meblarstwa Niemieckiego Theophila Muellera w Dreźnie, zlecając zaprojektowanie mebli do 12 pokoi dla pacjentów oraz pokoi towarzyskich dla pań i panów. Wykonano je według projektu dwóch projektantek z Drezna: Margarethe Junge i Gertrud Kleinhempel³⁰. Należy podkreślić, że jest to odosobniony przykład współpracy Henry’ego van de Velde z drezdeńskimi Warsztatami³¹.

Być może w dawnym sanatorium zachował się jeszcze ślad innego artysty – Ernsta Kreidolfa (1863-1956), który był jednym z pierwszych pensjonariuszy sanatorium w styczniu 1905 roku. Wykonał tu ilustracje do książki K.E. Schmidta *Z pamiętnika niemowlęcia*, o czym wspomniął w autobiografii³². Podczas pobytu w Trzebiechowie namalował na ścianach kręgielni „scenki z szarańczami”, na które dotąd nie natrafiono³³.

Zakończenie

Otwarte w 1905 roku w Trzebiechowie prywatne sanatorium fizjoterapeutyczno-dietetyczne działało zaledwie do roku 1908. Pomyślane z rozmachem, ale najwyraźniej bez racjonalnej oceny kosztów i możliwości pozyskania pensjonariuszy – wkrótce zbankrutowało.

36

37

W latach 1909-1911 mieścił się tu Dom Wypoczynkowy Stowarzyszenia Niemieckich Urzędników Bankowych, a następnie w latach 1912-1917 – Niemiecki Dom Wychowawczy. Przez kilka kolejnych lat budynki pozostawały nieużytkowane. Od 1920 roku do

35. Dawny pokój towarzyski dla panów, dziś pokój biurowy, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

35. Former social room for gentlemen, today's office room, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

36. Klatka schodowa w budynku głównym, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

36. Staircase in the main building, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

37. Dawny pokój towarzyski dla pań, dziś pokój biurowy, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

37. Former social room for ladies, today's office room, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

38. Dawny pokój bilardowy, dziś biblioteka, stan obecny. Fot. B. Bielinis-Kopeć

38. Former billiards room, today's library, current state. Photo by B. Bielinis-Kopeć

zakończenia II wojny światowej funkcjonowało tu sanatorium przeciwgruźlicze. Po 1945 roku utrzymano dawną funkcję zespołu, najpierw umieszczając w nim szpital przeciwgruźliczy, a od 1974 roku – Dom Pomocy Społecznej. Do dnia dzisiejszego zespół zachował się w historycznych granicach założenia wraz z głównymi elementami dawnego kompleksu sanatoryjnego.

Na podstawie przeprowadzonych w ostatnich latach badań ustalono, że zlecenie, którego podjął się Henry van de Velde obejmowało kompleksowe projekty większości reprezentacyjnych wnętrz, w tym ich kolorystykę wraz z dekoracją ornamentalną zdobiącą klatki schodowe w obydwu budynkach (il. 36), a ponadto hole, pokoje dla pań i panów, pokój bilardowy i jadalnię w budynku sanatoryjnym (il. 37, 38). Zaprojektował on również stolarkę drzwiową, okienną, schody, posadzki, podłogi itp. Artysta wypowiedział się w bardzo szerokim zakresie, od rozwiązań

konstrukcyjnych, jakim było na przykład ukształtowanie pseudosklepień nad jadalnią i boczną klatką schodową w budynku sanatoryjnym, aż po drobne detale, jak okucia mebli czy klamki w drzwiach i oknach.

Skala i jakość artystycznej spuścizny Belga w trzebiechowskim sanatorium oraz doskonale zachowana oryginalna substancja obiektu sprawiają, że jest on uznawany za jedno z ważniejszych dzieł Henry'ego van de Velde. Prowadzone w ubiegłych latach systematyczne badania i prace konserwatorsko-restauratorskie wydobyły na światło dzienne i utrwaliły autentyczną substancję zabytku, co pozwala uznać dawne sanatorium w Trzebiechowie, pretendujące do rangi pomnika historii, za dzieło sztuki europejskiego formatu. ■

Dr Barbara Bielinis-Kopeć, absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz studiów podyplomowych w zakresie urbanistyki i planowania przestrzennego na Politechnice Wrocławskiej. W 2011 roku uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zawodowo związana z Zieloną Górą, od 2005 roku pełni funkcję Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jest autorką książek: *Zabytki Zielonej Góry*, *Zamek w Sulechowie*, *Trzebiechów. Pałac i park, kościół i sanatorium*. Pod jej redakcją ukazują się od 2005 roku „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, które prezentują lubuskie zabytki oraz problematykę ich ochrony. Jest współautorką i redaktorem publikacji: *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego*, *Zabytkowe parki województwa lubuskiego*, *Miasta ziemi lubuskiej w obliczu II wojny światowej. Miejsca pamięci*. Autorka artykułu w publikacji polsko-niemieckiej *Henry van de Velde w Polsce* oraz licznych artykułów w „Lubuskich Materiałach Konserwatorskich”, „Ochronie Zabytków”, „Spotkaniach z Zabytkami”, „Zabytkach” i lokalnych czasopismach społeczno-kulturalnych. Członek PKN ICOMOS.

Przypisy

- 1 Informowano o tym na łamach „Ochrony Zabytków”, zob.: B. Bielinis-Kopeć, D. Markowski, *Wystrój wnętrz dawnego sanatorium w Trzebiechowie. Stan badań i prac konserwatorskich w latach 2004-2005*, „Ochrona Zabytków” 2006, nr 3, s. 5-28. Wyniki badań oraz zakres przeprowadzonych w Trzebiechowie w ostatniej dekadzie prac konserwatorskich i remontowo-restauratorskich zob.: B. Bielinis-Kopeć, *Badania i prace konserwatorsko-restauratorskie oraz prace remontowo-konserwatorskie prowadzone w latach 2003-2010 w budynkach dawnego sanatorium w Trzebiechowie*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2010, t. 7, s. 9-20.
- 2 Zob. m.in.: K.H. Hueter, *Henry van de Velde. Sein werk bis zum Ende seiner Taetigkeit in Deutschland*, Berlin 1967; L. Ploegerts, P. Puttemans, *L'Oeuvre Architecturale de Henry van de Velde*, Bruxelles/Québec 1987; K.J. Sembach, B. Schulte, *Henry van de Velde. Ein europaeischer Kuenstler seiner Zeit*, Koeln

- 1992; T. Foehl, *Henry van de Velde. Architekt und Designer der Jugendstils*, Weimar 2010; L. Daenens, *Henry van de Velde – życie i twórczość*, <http://www.henryvandelvelde.pl/>
- 3 Folwgang Museum w Hagen działało w latach 1902-1921 i prezentowało zbiory sztuki współczesnej z kolekcji K.E. Osthaus. W 1945 r. w jego miejsce otwarto w Hagen Karl Ernst Osthaus Museum.
- 4 Obecnie Rijksmuseum Kroeller-Mueller w Otterlo.
- 5 To pojęcie, które w języku polskim można przetłumaczyć jako syntezę lub wspólnotę sztuki, pod którą kryje się wyrażona przez Richarda Wagnera idea zjednoczenia różnych form artystycznej działalności w jednym, całościowym dziele sztuki – w oparciu o: *Gesamtkunstwerk*, [w:] *Lexikon der Kunst*, Leipzig 1968-1978, Bd. 2, s. 53-54.
- 6 Zob.: B. Reuter, *Sanatorium w Trzebiechowie. Porównanie i analiza wyposażenia wnętrz autorstwa Henry'ego van de Velde*, <http://www.henryvandelvelde.pl/>

- 7 Projekt sanatorium w Trzebiechowie arch. M. Schuendlera z 18.09.1901 r., rzut przyziemia w skali 1:200, przechowywany jest w zbiorach Archiwum Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie (dalej AFPDK), Pr. Br. Rep. 37 Trebschen, nr 457.
- 8 Plan zespołu z ok. 1901 r. w zbiorach E. Bockhorn-von der Bank.
- 9 Opis przeznaczenia poszczególnych pomieszczeń w Domu Lekarza zawiera projekt M. Schuendlera z 1902 r., przechowywany w zbiorach AFPDK, Pr. Br. Rep. 37 Trebschen, nr 457.
- 10 Znamy go dzięki rzutowi przyziemia w projekcie M. Schuendlera z 1901 r., na którym opisano funkcje poszczególnych pomieszczeń. Dodatkowo przeznaczenie poszczególnych wnętrz budynku opisano w prospekcie reklamowym *Sanatorium Trebschen Kreis Zuellichau, Physikalische und diaetetische Kuranstalt*, Ascherleben 1907, w zbiorach E. Bockhorn-von der Bank.
- 11 W zbiorach AFPDK w Berlinie (Pr. Br. Rep. 37 Trebschen, nr 276) zachowało się 37 listów do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss.
- 12 Zob.: A. Neumann, *Dom Lekarza*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce. Die Innenarchitektur im Sanatorium Trebschen/Trzebiechów. Architektura wnętrz sanatorium w Trzebiechowie/Trebschen*, Poczdam 2007, s. 27.
- 13 Zwraca na to uwagę A. Neumann, tamże.
- 14 H. van de Velde przesłał księżnej projekty sieni i schodów w Domu Lekarza. List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 04.02.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 144.
- 15 Ostatni z zachowanych listów H. van de Velde do księżnej, w którym porusza on sprawy projektów wnętrz w Domu Lekarza datowany jest na 29.06.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 140. Późniejsza korespondencja dotyczy rozwiązań projektowych w budynku sanatoryjnym.
- 16 Zob.: B. Reuter, *Dom dla pacjentów*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 59.
- 17 Na ważną rolę księżnej, która „koordynowała współpracę wszystkich zaangażowanych stron, określała generalne zasady i podejmowała ostateczne decyzje”, zwraca uwagę B. Reuter, tamże, s. 44.
- 18 List sekretarza H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 16.02.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 124. Zob.: A. Neuman, *Dom Lekarza*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 35.
- 19 B. Bieliniś-Kopeć, *Pierwotny wystrój kolorystyczny*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 69.
- 20 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 04.02.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 144.
- 21 Zwraca na to uwagę A. Neuman, zob.: A. Neuman, *Dom Lekarza*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 36.
- 22 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 04.02.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 144.
- 23 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 06.05.1903 r., w zbiorach AFPDK, brak sygnatury, oznaczony jako błędnie zamieszczony wśród innych listów.
- 24 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 18.06.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 138.
- 25 D. Markowski, *Dokumentacja prac badawczych wnętrz pomieszczeń reprezentacyjnych projektu Henry'ego van de Velde w budynkach Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze (dalej WUOZ), sygn. 6335.
- 26 List H. Scheidemantela do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 17.02.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 185.
- 27 List H. Scheidemantela do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 03.03.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 130.
- 28 Katalog elementów z metalu zaprojektowanych przez H. van de Velde, m.in. dla sanatorium w Trzebiechowie, zarówno tych zachowanych, jak i znanych z przekazów, opracowali T. Foehl i A. Neumann w pracy *Henry van de Velde: Interior Design and Decorative Arts, Raumkunst und Kunsthandwerk*, Bd. 1, *Metallkunst*, Leipzig 2009.
- 29 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 17.07.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 167/168/169.
- 30 List sekretarza H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 29.07.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 138/139.
- 31 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 06.08.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 155.
- 32 Zob.: D. Markowski, *Dokumentacja prac badawczych...*, jw.
- 33 Podkreśliła to również B. Reuter, zob.: B. Reuter, *Dom dla pacjentów*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 49.
- 34 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 03.09.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 152; list H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 15.09.1903 r., w zbiorach AFPDK, brak sygnatury, odnotowano, że przemieszany z innymi listami.
- 35 Prace konserwatorsko-restauratorskie prowadził D. Markowski, zob.: D. Markowski, *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich dekoracji malarskich projektu Henry'ego van de Velde w pomieszczeniach reprezentacyjnych w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, w archiwum WUOZ, sygn. 6335., s. 43-51.
- 36 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 18.11.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 177/178.
- 37 *Historia dawnego sanatorium w Trzebiechowie*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 92.
- 38 B. Reuter, *Dom dla pacjentów*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 50.
- 39 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 28.08.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 149/150.
- 40 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 26.11.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 169/171.
- 41 Jego przyjazd zapowiedziany został na dzień 23 stycznia w liście sekretarza H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 11.01.1904 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 179.
- 42 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 15.09.1903 r., w zbiorach AFPDK, bez oznaczenia sygnatury, pomieszany z innymi dokumentami.

- 43 List H. van de Velde do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 15.09.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 169/171.
- 44 D. Markowski, *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich dekoracji malarskiej projektu Henry'ego van de Velde w holu głównym w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2007, w archiwum WUOZ, sygn. 6335, s. 9, fot. 70.
- 45 Tenże, *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich polichromii projektu Henry'ego van de Velde w pokoju towarzyskim w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, w archiwum WUOZ, sygn. 6335, s. 4-6.
- 46 U. Wagner, Clemens Henry van de Velde: *Erste Ergebnisse der Untersuchungen zur Architekturfärbigkeit*, [w:] S. Putzke, S. Ritz (red.), *Henry van de Velde – Architekt und Gestalter: Vom Gesamtkunstwerk zum Denkmal, „Arbeitsheft des Thüringischen Landesamt fuer Denkmalpflege”*, Neue Folge 11, 2003, s. 103.
- 47 H. van de Velde napisał: „Wysyłam Jej Wysokości książkę, którą obiecałem wysłać *Theorie Scientifique des Couleurs*. Pozwolę sobie przypomnieć Jej Wysokości, że wystarczy jeśli przestudiuje Ona zaznaczone fragmenty”. List do Marii Alexandriny von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss z 17.07.1903 r., w zbiorach AFPDK, sygn. 167/168/169.
- 48 „Stwierdzić można bez żadnej przesady, że dłoń i oko artysty zdołało w sposób mistrzowski zapanować nad niewdzięczną materią. Każde pomieszczenie tchnie przytulną kameralnością i spokojem i wywołuje harmonią form oraz niemal namacalnym oddziaływaniem odcieni swoich barw uczucia, które nie są bez znaczenia dla chorych i ich nastroju”, cyt. za: *Sanatorium Trebschen Kreis Zuellichau...*, jw., s. 6.
- 49 Ten rodzaj dekoracji należy do odosobnionych w twórczości artysty.
- 50 E. Zimmermann, *Werkstaetten fuer Deutschen Hausrat. Geleitet von Theophil Mueller – Dresden, Striesen, „Deutsche Kunst und Dekoration”*, Bd. XVI, April 1905-September 1905, s. 495; G. Renda, *Gertrud Kleinhempel 1875-1948. Kuenstlerin zwischen Jugendstil und Moderne*, Bielefeld 1998, s. 92-93.
- 51 „Wyposażenie sanatorium w Trzebiechowie [tj. meble do pokoju dla pań, pokoju dla panów i 12 pokoi pacjentów – przyp. autora] jest jedynym znanym przykładem współpracy belgijskiego artysty z Warsztatami Drezdeńskimi”, cyt. za: B. Reuter, *Dom dla pacjentów*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 58.
- 52 E. Kreidolf, *Lebenserinnerungen. Schicksalstraume*, Waldgut 1996, s. 130.
- 53 E. Bockhorn-von der Bank odkrył udział tego artysty podczas prowadzonych poszukiwań i badań nad historią sanatorium w Trzebiechowie. Dotąd nie przeprowadzono jednak badań w celu ustalenia, czy dekoracje zachowały się na ścianach dawnego budynku kregielni, użytkowanego obecnie jako kostnica. Zob.: E. Bockhorn-von der Bank, *Od sanatorium do Domu Pomocy Społecznej – sto lat ciągłości i przemian w Trzebiechowie*, [w:] A. Neumann, B. Reuter (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce...*, jw., s. 18.

Bibliografia

- Akta dotyczące Trzebiechowa, Geheim Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Pr. Br. Rep. 37 Trebschen, nr 276 (listy do Marii Alexandrine von Sachsen-Weimar-Eisenach księżnej Heinrich VII. Reuss); Pr. Br. Rep. 37 Trebschen, nr 457 (projekty M. Schuendlera z 1901 i 1902 r.).
- Bielinis-Kopeć B., Markowski D., *Wystrój wnętrz dawnego sanatorium w Trzebiechowie. Stan badań i prac konserwatorskich w latach 2004-2005*, „Ochrona Zabytków” 2006, nr 3.
- Bielinis-Kopeć B., *Badania i prace konserwatorsko-restauratorskie oraz prace remontowo-konserwatorskie prowadzone w latach 2003-2010 w budynkach dawnego sanatorium w Trzebiechowie*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2010, t. 7.
- Daenens L., *Henry van de Velde – życie i twórczość*, <http://www.henryvandevelde.pl/>
- Foehl T., Neumann A., *Henry van de Velde: Interior Design and Decorative Arts, Raumkunst und Kunsthandwerk*, Bd. 1, Metalkunst, Leipzig 2009.
- Foehl T., *Henry van de Velde. Architekt und Designer der Jugendstils*, Weimar 2010.
- Hueter K.H., *Henry van de Velde. Sein werk bis zum Ende seiner Taetigkeit in Deutschland*, Berlin 1967.
- Kreidolf E., *Lebenserinnerungen. Schicksalstraume*, Waldgut 1996.
- Markowski D., *Dokumentacja prac badawczych wnętrz pomieszczeń reprezentacyjnych projektu Henry'ego van de Velde w budynkach Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, sygn. 6335.
- Markowski D., *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich dekoracji malarskich projektu Henry'ego van de Velde w pomieszczeniach reprezentacyjnych w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, sygn. 6335.
- Markowski D., *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich dekoracji malarskiej projektu Henry'ego van de Velde w holu głównym w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2007, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, sygn. 6335.
- Markowski D., *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich polichromii projektu Henry'ego van de Velde w pokoju towarzyskim w budynku głównym Domu Pomocy Społecznej w Trzebiechowie*, 2005, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, sygn. 6335.
- Neumann A., Reuter B. (red.), *Henry van de Velde in Polen/w Polsce. Die Innenarchitektur im Sanatorium Trebschen/Trzebiechów. Architektura wnętrz sanatorium w Trzebiechowie/Trebschen*, Poczdam 2007.

Ploegaerts L., Puttemans P., *L'Oeuvre Architecturale de Henry van de Velde*, Bruxelles/Québec 1987.

Putzke S., Ritz S. (red.), *Henry van de Velde – Architekt und Gestalter: Vom Gesamtkunstwerk zum Denkmal*, „Arbeitsheft des Thüringischen Landesamt fuer Denkmalfpflege“, Neue Folge 11, 2003.

Renda G., *Gertrud Kleinhempel 1875-1948. Kuenstlerin zwischen Jugendstil und Moderne*, Bielefeld 1998.

Reuter B., *Sanatorium w Trzebiechowie. Porównanie i analiza wyposażenia wnętrz autorstwa Henry'ego van de Velde*, <http://www.henryvandevelde.pl/>

Sanatorium Trebschen Kreis Zuellichau, Physikalische und diaetische Kuranstalt, Ascherleben 1907.

Sembach K.J., Schulte B., *Henry van de Velde. Ein europaeischer Kuenstler seiner Zeit*, Koeln 1992.

Zimmermann E., *Werkstaetten fuer Deutschen Hausrat. Geleitet von Theophil Mueller – Dresden, Striesen*, „Deutsche Kunst und Dekoration“, Bd. XVI, April 1905-September 1905.

Summary

Former sanatorium in Trzebiechów. The work of Henry van de Velde – from the perspective of the decade – discovered anew

Ten years have already passed by since the discovery of the unknown work of Henry van de Velde – interior decor and furnishings of the former sanatorium in Trzebiechów – was announced, which took place in 2003. It was the grandson of the last head of the sanatorium before the outbreak of the WWII, who picked up the trail of the artist and followed information relating Henry van de Velde to the sanatorium in Trzebiechów, erected between 1902-1905 from the funds of the Ducal Family of von Reuss. As deep as in the Archives of the Prussian Cultural Heritage Foundation in Berlin, he discovered the lists of the artist to Duchess Marie Alexandrine von Reuss. This proved the authorship of the Belgian, additionally confirmed by the later stylistic and comparative analysis. The discovery complemented the catalogue of works of Henry van de Velde and had wide repercussions throughout Europe. Conservation research in the buildings of the former sanatorium has been commenced soon after, followed by renovation as well as conservation works in the years 2004-2012, resulting in revealing the interiors in original colouring from the dawn of the 20th century.

The 150th anniversary of the Belgian artist birthday, celebrated in 2013 in many European countries, including Poland, was a great opportunity to remind of the only work of van de Velde at the territory of our country.

Henry van de Velde was a versatile man of art. His works include such domains as painting, architecture, furniture and textile design, book covers, posters, ceramic, china and metalwork designs, ladies clothing. He was also the author of studies on the theory of art. Van de Velde had a great impact on development of the European art of the 20th century and is considered one of the most recognized representatives of the Modernism.

In 1902, Henry van de Velde arrived to Weimar, to take the position of the counsellor for art, industrial design and craft at the court. The Weimar period is considered to be the one of the most significant in his career. His Weimar designs include, among others, redevelopment of the house of philosopher Friedrich Nietzsche into archive, the buildings of the School of Art and the Arts and Crafts School, as well as a house for his family, called Hohe Pappeln – a true manifesto of the New

Style, by which the artist expressed drastically its clear departure from imitating the historical styles. The most significant works delivered during the Weimar period include construction of villa for the manufacturer H. Esche in Chemnitz, for Dr. W. Leuring in Scheveningen in Holland, for P. Schulenburg in Gera, redevelopment of villa for T. Koerner in Chemnitz and interiors in the sanatorium in Trzebiechów.

Henry van de Velde's output consists in more than 300 designs, including works of art and complex architectural structures. He designed 48 buildings along with their complete furnishings and interiors, following the idea with of combining different areas of artistic creation into a single work of art, in line with the vision behind the Gesamtkunstwerk. The list of his works depicts more than 100 interior designs, for the most from Belgium, Germany and Holland. The most outstanding are the interiors of the Folkwang Museum in Hagen, Nietzsche Archive in Weimar, H. Esche's villa in Chemnitz, K.E. Osthaus's villa (Hohenhof) in Hagen and sanatorium in Trzebiechów.

Research performed in recent years revealed that the commission taken up by Henry van de Velde in Trzebiechów covered complex designs of vast majority of representative interiors, including colouring and decorative ornaments for staircases in two largest buildings of the complex, i.e. main building and the administrative and residential building called The Doctor's House, accompanied by halls, social rooms for both ladies and gentlemen, billiards room and dining room situated in the main building. The artist designed also door and window woodframes, stairs, floors, floor finishing, panelling, etc. The designs covered many domains, from constructional solutions (structure of pseudo-ceiling in a dining room and side staircase in the main building) to minor details, such as ferrules or door and window handles.

Both the scale and quality of the artistic output visible in the sanatorium in Trzebiechów and well-preserved original elements of the historical building make it one of the most distinguished works of Henry van de Velde. Regular research and conservation and reconstruction works performed in recent years brought to light and allowed to maintain the original elements of the historical building. That is why we may consider the former sanatorium in Trzebiechów, aspiring to the rank of the 'monument of history', as the work of art of the European scale.